

Jörn LEONHARD – Willibald STEINMETZ (edd.), *Semantiken von Arbeit: Diachrone und vergleichende Perspektiven* (Schriftenreihe Industrielle Welt 91), Köln, Böhlau Verlag, 2016, 413 s., ISBN 978-3-412-50280-5

„Zeptá-li se nás někdo, kdo jsme či jak chceme být nazíráni, odpovídáme často údaji o povolání či zaměstnání. Definujeme sebe i jiné skrze práci. ‚Práce‘ je tedy klíčové slovo naší společnosti.“ Těmito slovy počíná úvod sborníku *Sémantiky práce*, který vychází z odborných setkání, jež se uskutečnila v letech 2010 ve Freiburgu a 2011 v Bochumi. Již tento krátký citát dává odpověď na otázku, jaký má vlastně význam se zabývat dějinami pojmů, reflexí a obrazů vztahující se ke kategorii práce. Práce byla jednou chápána jako nutná daň za prvotní hřích, jindy zase jako vezdejší úkol, ke kterému Hospodin povolal svůj lid či věřící křesťany (odtud německé *Beruf*), stala se lidskou ctností a povinností i společenskou kategorií, jež se stala základním stavebním kamenem ideologií nedemokratických režimů minulého století. V současném globalizovaném světě zažívá práce další sémantické turbulence i reflexe. Cíl editorů však nebyl, aby autoři jednotlivých studií předložili na základě studia pramenů vyčerpávající obsah pojmu práce dané epochy či kultury. Chtějí pracovat více mikrohistoricky, k čemuž jim má pomoci právě historická sémantika.

Základním textem, ke kterému se editoři sborníku v úvodní programové studii vztahují a vůči kterému se vymezují, je heslo *Art. Arbeit* v nejzásadnějším editoruském počínu německé historické vědy 20. století *Geschichtliche Grundbegriffe* (dále *GGB*).¹ Werner Conze zde ve svém příspěvku o práci podal velmi vlivné velké vyprávění (*Meistererzählung*) o „kariéře“ pojmu práce. Sleduje linii stále se zvyšujícího významu a hodnocení (především tělesné) práce. Podle Conzeho byla v antice fyzická práce spojena s nízkým sociálním statutem, což přetrvalo i v latinském středověku, i když zde je již možné najít místa, kde začíná být práce kladně oceňována, jmenovitě v klášterech a pozdně středověkých městech. Od reformace sleduje Conze v podstatě vítězné tažení kategorie práce napříč dějinami až do 20. století, kdy se postupně stávala kolektivním singulárem moderny, morální kategorií, ale i předmětem abstraktní ekonomické analýzy. V rámci tohoto velkého příběhu docházelo podle Conzeho k politizaci, ideologizaci, nacionalizaci ale i estetizaci a sakralizaci pojmu práce.

Program tohoto sborníku není podat nový základní narativ pojmu práce jako tomu bylo u *Begriffsgeschichte*. Namísto toho, aby se autoři snažili vysledovat obsah pojmu práce v různých epochách a kulturách či dokonce sami podali novou univerzální definici, sestupují o úroveň níž a analyzují různé situace, ve kterých se pojmu práce užívá. Tento přístup nazývají „concepts in action“, jenž má brát v potaz konstitutivní působení užívání slov na dějiny pracovních vztahů (s. 45). Můžeme tak sledovat pro dnešní sociální historickou vědu stále typický trend, v rámci kterého autoři ustupují od vlastních soudů a namísto toho dávají hlas samotným historickým aktérům. Editoři chtějí podle vlastních slov „nechat práci mluvit.“

¹ Werner CONZE, *Art. Arbeit*, in: Otto Brunner — Werner Conze — Reinhart Koselleck, *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland I*, Stuttgart 1972, s. 154–215.

Základní metodologií je zde „široká a bohatá historická sémantika, [...] která se ptá výslovně na různorodost užívání pojmu a konkrétní pole jednání, v rámci kterých se hovoří o práci“ (s. 41). Argumentují rovněž, že pouze prostřednictvím historicko-sémantického výzkumu, jenž přesahuje epochy a kultury, je možné se univerzálnímu pojmu alespoň přiblížit. Základní otázku knihy, zda vůbec existuje ahistorický či univerzální pojem práce, který by byl nadčasový a zároveň kulturně neutrální, nechávají ale otevřenou.

Příspěvky ve sborníku se věnují hovoření a psaní o práci z různých perspektiv od raného středověku až do počátku 21. století. Dlouhodobá perspektiva je prezentována jako první inovace, která má přinést reprezentativnější výsledky než *Sattelzeit* mezi roky 1750 a 1850, kam byly centrovány výzkumy GGB. Již první příspěvek o termínech popisujících práci užívaných v raném středověku řádem svatého Benedikta od Ludolfa Kuchenbucha ukazuje, že ani v latinském středověku není možné vycházet z jedné definice práce, jež může být chápána jako předchůdce moderního významu a obsahu pojmu. Naopak i zde byl pojem mnohoznačný.

Další novinkou, která se snaží překonat GGB, je globální pohled, jež se dnes stává jedním z hlavních trendů v současné světové historiografii včetně té německé. Z celkově 15 studií se sice pouze čtyři věnují jinému než evropskému a severoamerickému prostoru, z toho dvě se věnují evropskému koloniálnímu vlivu, přesto je třeba vyzdvihnout, že se současná německá historiografie snaží tvářit v tvář globálním výzvám o transnacionalizaci svých výzkumů. Můžeme se tak zde seznámit s výzkumem o pojmech vztahujících se k práci v japonské společnosti 20. století nebo práci jako problému arabských sociálních dějin. Sven Korzilius ve svém příspěvku ukazuje, jakou roli měla práce v teologickém diskurzu jezuitských misionářů při kolonizaci Jižní Ameriky. Přesvědčivý způsob, jakým je možné pracovat se sémantikou práce v historické perspektivě, podala ve svém příspěvku Julie Seibert o těžbě mědi v belgickém Kongu v letech 1885–1960 a proměnách sémantického obsahu slova *kazi*, což ve svahilštině znamená práci ve smyslu zaměstnání. Podle Seibert mělo slovo *kazi* v době brutálních podmínek znevlnění a drancování země, které nastolil belgický král Leopold II., sémantiku otrocké práce, zatímco od třicátých let minulého století, kdy se místní pracující začali organizovat a postupně si vyjednávat lepší podmínky, se *kazi* postupně stala synonymem svobody a modernity.

Problém, který řeší více příspěvků, je hranice práce a „ne-práce“. Sigrid Waldhauer se mimo jiné ptá, kde končí zábava a začíná práce. Na sémantické boje o to, kdo si mohl zasloužit úctyhodný titul pracujícího, upozorňuje ve svém příspěvku o sociálnědemokratických sémantikách ne-práce mezi revolucí 1848 a devadesátými léty 19. století Thomas Welskopp, Bénédicte Zimmerman ve své komparativní studii ukazuje, jak se „morální selhání“ zdravých nepracujících, které bylo ostatně typickým diskurzem spíše pro Německo než Francii, začalo od druhé poloviny 19. století stávat objektem socioekonomické analýzy, až se stal neutrální termín nezaměstnanost položkou ve sčítání lidu Německa (od roku 1895 jako *Arbeitslosigkeit*) a Francie (od roku 1896 jako *chômage*). Pro zájemce o soudobé dějiny tu jsou závěrečné tři příspěvky o proměnách sémantiky pojmu práce v posledních 40 letech jeho postupné eroze spojené s deindustrializací, růstem terciálního sektoru a rozpadem tradiční třídní struktury a identifikace evropské společnosti. O sociologických výzkumech hodnot

obyvatelstva SRN v sedmdesátých letech 20. století píše Jörg Neuheiser, Dietmar Süß se věnuje sémantikám práce a ne-práce v alternativním hnutí v Německu osmdesátých let, konečně poslední příspěvek z pera Ulricha Bröcklinga zkoumá sémantiku práce v souvislosti s neoliberalismem a objevením se fenoménu „podnikatelského Já“.

Je s podivem, že sborník neobsahuje žádný příspěvek věnovaný specifickým ženským pracím — to ale rovněž odráží určitý trend. Spíše než rozdíly v reflexi práci mužů a žen je ve více příspěvcích sledován genderový řád, který je součástí jazyka i jednání. Velikým plusem publikace je rovněž to, že více příspěvků vychází z různých jazykových databází. Kvantitativní výzkum jazyka a řeči v dějinách je jednou z nejzásadnějších příležitostí pro současnou historiografii, kterou nám nabízí tzv. *digital humanities*, čehož je tento sborník příkladem.

Mezi workshopy, kde poprvé zazněly jednotlivé příspěvky, a konečným vydáním publikace uplynulo téměř šest let. To je dlouhá doba, dá se předpokládat, že prodleva byla způsobena zejména snahou editorů o to, aby autoři a autorky jednotlivých příspěvků dodrželi sebevědomý program, který byl manifestován v úvodu knihy. To se víceméně povedlo, i když je u některých studií patrné, že byly složitě až ad post naroubovány na zadanou metodologii. Příkladem může být studie Josefa Ehmera, klasika rakouských sociálních dějin a emeritního profesora Vídeňské univerzity. I když se proslavil zejména jako pečlivý historický demograf období průmyslové revoluce, zde se věnoval diskurzům práce v německé jazykové oblasti 15. a 16. století. Na počátku svého příspěvku Ehmer říká, že pod tíhou současných výzkumů už není možno přelom 15. a 16. století vnímat jako počátek lineárního růstu kladného oceňování práce, že však stále zůstává přechod ze středověku do novověku zajímavou a relevantní epochou, ne už však jako počátek dlouhodobého procesu, ale jako „výraz specifické historické konstelace“ (s. 94). Hlavní teze studie zní, že v německojazyčném prostoru získala práce na přelomu 15. a 16. století dominantní sémantiku výdělečné práce (pro což se až okolo roku 1900 objevil v němčině termín *Erwerbsarbeit*), což bylo způsobeno především v socioekonomickými změnami v této epoše. O celém zkoumaném období často nakonec mluví jako o „fundamentální změně“ (s. 103) v utváření pojmu práce. V případě Ehmerovy studie jde tak o tradiční strukturální *Begriffsgeschichte*. Z metodologie, kterou načrtli autoři, tak zbylo především mnoho (velmi cenných!) citátů z dobových pramenů, „aby se učinilo zadost sémantice práce“ (s. 97).

Srovnání s GGB samozřejmě není na místě, jeho význam základní příručky pro dějiny pojmů zůstává nepřekonatelný. To ani samozřejmě nemohl být cíl autorského kolektivu, který chtěl toliko ukázat jiné přístupy, jak je možno pracovat se sémantikou pojmů měnící se v historické perspektivě, jež popisují pracovní činnost. I přes základní vadu absence pojmového či alespoň jmenného rejstříku můžeme na závěr konstatovat, že mnoho příspěvků předkládá důkazy, že sémantická analýza pojmů, jež se vztahují k pracovnímu, není pouhým intelektuálním lartpoumlartismem, ale metodologickým přístupem, jenž může sloužit k hlubšímu pochopení vztahů např. mezi vědou a politikou anebo rasou a genderem. Sborník je zároveň i podnětným důkazem toho, že několik desetiletí trvající — a místy jaksí unavená — debata o jazyku historických aktérů a jeho explikačních možnostech ještě zdaleka není vyčerpaná.